

MONED E DE BRONZ PE CARE ESTE REPREZENTAT PORTEUL REGELUI SCIT ATEAS, BĂTUTE LA DIONYSOPOLIS

Igor Lazarenko

Abstract

In the last two decades the researchers working on the coinage of antique towns have considerably broadened the limits of their scientific investigations based on streamlined methods and approach. To a great extent it holds true about the coinage of Dionysopolis and the publication of a large number of new monetary types minted in the town is an indisputable fact. However, the interpretation of certain varieties as well as the chronology of separate issues belonging to the Hellenistic period remains vastly a matter of controversy.

Among the most debatable subjects is the question about the initiation of the Dionysopolis coinage. It's a well-known and substantiated fact that the antique settlement buried in the layers beneath the present-day town of Balčik was originally called Krounoi and was only later renamed Dionysopolis. All coins of the town bear inscriptions containing the name of Dionysopolis pointing to the fact that they were minted in the period only after the moment Krounoi received its new name.

Until quite recently it was generally assumed that the change of the settlement's name took place in the second half or the end of 3rd c. B.C. Unfortunately, the evidence coming from antique sources do not make clear precisely when Krounoi was renamed into Dionysopolis and the gratuitous dating of the event to 3rd c. B.C. appears rather arbitrary. Contrary to the previous conception and judging by an epigraphic monument (IGBulg. I², № 13 bis. *) bearing the name of Dionysopolis and securely dated to 4th – 3rd c. B.C., it is rather likely that the renaming occurred in 4th c. B.C.

The lack of accurate data that could safely be referred makes it impossible assign a *terminus post quem* to the beginning of the Dionysopolis coin striking and presses the necessity to search for a different approach to the clarification of the matter.

The majority of autonomous Dionysopolitan coins could be subdivided into typological groups related in a chronological order by a common magistrate or bearing a common countermark. Their dating can be traced back to the middle of the 3rd c. B.C. to the middle of the 1st c. B.C. Among these stand out two monetary types distinguished from the rest both by the subject of iconography and the aspect of chronology. These are the coins of the types "head of a bearded elderly man with long straight hair and moustache, to the left / ΔΙ grape-luster", "ΔΙ head of Dionysos to the right / horseman with his hand raised in a gesture of greeting, to the left". The analysis of their iconography and juxtaposition with other rulers and urban coins confirms the conclusion that they represent the image of the Scythian ruler Ateios (the beginning of 4th c. B.C. – 339 B.C.) and his depiction as a horse-rider.

Plenty of coins of the type "ΔΙ head of Dionysos, to the right / the ruler Ateios as a horseman with his hand raised in a greeting gesture" bear evidence of re-marking and were proven to have been countermarked twice.

That the re-countermarking of the coins should have been accomplished in Dionysopolis is supported by the application of seal imprints precisely coinciding with the depictions on the Dionysopolis coins of the type "cantharos / grape-cluster on a twig". My supposition is that a substantial number of these coins (about 50%), although struck and ready for use, were still out of circulation when king Ateios had unexpectedly perished in combat. If we take this for granted assuming that his coins were not in circulation at that time, then one (and quite probably both) Dionysopolis emissions with the image of the Scythian ruler can easily be dated with a fairly high degree of precision. Since it's an established and well-known fact that Ateios perished in the spring of 339 B.C., the striking, countermarking and re-countermarking of the coins bearing his image should also be sought in the 1st half of 339 B.C.

The so far carried examinations and the formulated arguments draw the inference that the Greek polis of Krounoi was renamed into Dionysopolis not later than the first half of 4th c. B.C. Along with that they bring out the conclusion that the coinage of the city was initiated toward the

mid-4th c. B.C. either with two bronze issues of the Scythian ruler Ateios, or a single autonomous issue without any inscriptions. As earliest autonomous coins of Dionysopolis should be defined the coins of the type "cantharos / grape-cluster on a twig". Whether they preceded the monetary types "head of a bearded elderly man with long straight hair and moustache (a representation of king Ateios), to the left / ΔΙ grape-cluster on a twig" and "ΔΙ head of Dionysos, to the right / (king Ateios as a) horseman with his hand raised in a gesture of greeting, to the left", so far is not explicitly determined and it is not possible to draw any conclusions.

În ultimele două decenii cercetările care au drept temă de studiu emisiunile monetare de la Dionysopolis au crescut ca volum¹. S-a publicat un număr mare de noi tipuri monetare, dar interpretarea unora dintre ele și în special, cronologia emisiunilor din epoca elenistică este încă obiect de controverse. Din acest motiv orice informație nouă, care permite identificarea unor momente aparte din istoria politică sau economică a Dionysopolisului, merită atenție.

Una din problemele cele mai controversate este aceea care face referire la începutul activității monetare. Se cunoaște deja faptul că așezarea antică, care se află sub orașul Balčik, s-a numit inițial Krounoi. Mai târziu așezarea a fost denumită Dionysopolis. Motivul schimbării numelui orașului a fost acela că o statuie aparținând zeului Dionysos, a fost aruncată de mare nu departe de oraș². Pe monedele orașului este înscris doar numele Dionysopolis. Acest fapt ne face să credem că toate monedele au fost emise după ce Krounoi a primit noul său nume.

Până nu de mult, se considera că schimbarea numelui a avut loc în epoca elenistică³ și mai exact undeva în cea de a doua jumătate sau la sfârșitul secolului al III-lea. a.Chr.⁴ Din informațiile oferite de autorii antici nu reiese foarte clar când Krounoi își schimbă numele la Dionysopolis⁵, așa că datarea evenimentelor în secolul al III-lea a.Chr. este de-a dreptul aleatorie. În opinia lui B. Pick schimbarea numelui s-a produs în timpul epocii elenistice deoarece numele Dionysopolis are în componența sa și cuvântul „polis”, iar acest fapt este caracteristic pentru denumirea orașelor care au apărut după jumătatea secolului al IV-lea a.Chr.⁶ În susținerea acestei ipoteze se pot indica o serie de denumiri de orașe, dar există și orașe întemeiate înaintea instaurării epocii elenistice, în ale căror nume se regăsește de asemenea particula „polis”. Orașe de asemenea factură în Thracia sunt: colonia attică Amphipolis, înființată în anul 437/436 a.Chr. și colonia thasiană Neapolis. Din această cauză consider că prezența particulei „polis” în numele Dionysopolis nu poate constitui o probă esențială pentru stabilirea epocii în care s-a înființat orașul. Hr. Danov abordează în alt fel această problemă. El observă că în cartea VII din „Geografia” lui Strabon este trecut doar numele de Krounoi⁷. În opinia lui Hr. Danov, Strabon a obținut informațiile despre țărmul vestic al Mării Negre din opera lui Demetrios Callatianul, care a trăit în secolul al III-lea a.Chr. și presupune că schimbarea denumirii așezării s-a produs după ce lucrarea „Asupra Asiei și Europei” a lui Demetrios era deja scrisă⁸. Din păcate, lucrarea lui Demetrios din Callatis nu s-a păstrat și nu avem cum să stabilim dacă numele Dionysopolis este amintit în această

¹ D. Draganov, *New Coin Types of Dionysopolis*, in *Numismatic and Sphragistic Contributions to the Ancient and Medieval History of Dobroudja. International symposium*, Dobrich, October 4-8, 1993, Dobrudža, 12, 1995, p. 60-63; Idem, *New Bronze Coins of Dionysopolis*, in *The 7th International Congress of Thracology*, Constanța, May 20-26, 1996, *Reports and Summaries*, Bucharest, 1996, p. 142; Idem, *New Coin Types of Dionysopolis*, in *Thracia Pontica*, Series VI. 2, in *Honorem Mihaili Lazarov*, 2003, p. 83-88; Idem, *New Bronze Coin Type of Dionysopolis* (în bulgară cu rezumat englez), in *Numismatika i Sfragistika*, 4, 1995-1997, p. 54-65; Idem, *The Bronze Coinage of Dionysopolis*, in *Numismatic Circular*, 105, 1997, 10, p. 371-377; Idem, *The Bronze Coinage of Dionysopolis. Typology*, in *Proceedings of the XIIth International Congress of Numismatics*, Berlin, 1997, Berlin, 2000, p. 275-279; I. Lazarenko, *Notes on the History and Coinage of the Scythian Rulers and Sarians*, (în bulgară cu sumar englez), in *Bulletin de Musée National de Bourgas*, 6, *Studia in Honorem Ivani Karayotov*, Burgas, 2002, p. 134-139; G. Žekov, *The Local Coinage of the Roman Empire Moesia Inferior 1st-3rd c. A. D. Dionysopolis*, (în bulgară), Blagoevgrad, 2003.

² Pseudo Scymnos, 751-757.

³ B. Pick, *Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898, p. 127

⁴ Hr. Danov, *Zapadnja brjag na Černo More v drevnostta*, Sofia, 1947, p. 98.

⁵ Pseudo Schymnos, 751-757; *Anonymus Periplus Ponti Euxini*, vss 78-79; Plinius, *Historia Naturalis*, 4, 11, 44; Stephanus Byzantinus.

⁶ B. Pick, *op. cit.* p. 127.

⁷ Strabon, 7,6,1.

⁸ Hr. Danov, *op. cit.*, p. 98.

lucrare sau nu. În opinia mea, ipoteza lui B. Pick⁹, după care Strabon nu a citat în întregime textul folosit de el, nu este sigură. Cred că este mult mai acceptabilă opinia lui Hr. Danov, care spune că sursa de informații a lui Strabon nu cunoștea numele de Dionysopolis. De fapt, se poate susține cu siguranță că nu Strabon, ci Pseudo-Skymnos a redat cu o foarte mare exactitate o parte din lucrarea lui Demetrios. Înainte de descrierea așezărilor de pe țărmurile dintre Bosfor și fluviul Dunăre, Pseudo-Skymnos face o observație semnificativă: „După aceea vine Pontul a cărui situare geografică a cercetat-o și descris-o cu cea mai mare atenție, după cum se pare, callatianul Demetrios”¹⁰. Demetrios este amintit și la finalul pasajului care ne interesează: „Insula (insula Leuke, astăzi insula Șerpilor, așezată în fața guri de vărsare a fluviului Dunării, la 45 de km de mare) are foarte multe păsări domestice, care dezvăluie în fața vizitatorilor o priveliște sacră”. După cum scrie Demetrios¹¹, „de acolo nu se poate observa nici un fel de fâșie de pământ, cu toate că el se află față în față cu malul de vizavi”, la numai patru sute de stadii. Dacă Pseudo-Skymnos în descrierea malului vestic al Mării Negre a folosit numai sau în principal lucrarea lui Demetrios din Callatis, trebuie respingem presupunerea lui Hr. Danov, că Demetrios nu a știut de schimbarea numelui orașului Krounoi în Dionysopolis, și că nu a notat în lucrarea sa doar noul nume al orașului. Toate evenimentele datate din istoria orașelor de pe țărmurile Mării Negre, pe care le notează Pseudo-Skymnos, s-au întâmplat cel mai târziu la începutul secolului al IV-lea a.Chr., din această cauză schimbarea denumirii orașului Krounoi, chiar și nedatăta precis, probabil că s-a întâmplat înainte de jumătatea secolului al IV-lea a.Chr. De aceeași părere este și Ir. Šopova. Astfel, ea stabilește pe baza unui monument epigrafic, datat în secolele IV-III a.Chr. (IGBulg. I². No 13 bis*), că schimbarea numelui orașului s-a produs în secolul al IV-lea a.Chr.¹².

Aceste raționamente au sens dacă urmărim informațiile oferite de către Pseudo-Skymnos (Demetrios Callatianul) și Pliniu, că Krounoi și Dionysopolis sunt de fapt două nume pentru același oraș. Cu toate că împărtășesc această opinie, mă simt obligat să citez și o altă ipoteză, din care rezultă că cele două nume se referă la două așezări antice diferite - orașul (Dionysopolis) și portul (Krounoi)¹³. Această ipoteză se bazează pe un pasaj din lucrarea lui Pomponius Mela, în care se spune „există un port în Krounos, orașele Dionysopolis, Odessos, Mesambria, Anchialos și Apollonia Mare...”¹⁴. Dacă pe viitor se va demonstra că Pomponius Mela are dreptate, atunci în mod automat va cădea și discuția care se poartă în jurul datării schimbării denumirii orașului Krounoi la Dionysopolis.

În opinia lui B. Pick, începutul baterii emisiunilor monetare dionysopolitane trebuie să fie căutată în jurul anului 200 a.Chr., sau câteva zeci de ani mai devreme¹⁵. V. Canarache este însă de cu totul altă părere. El acceptă faptul că Dionysopolis a început să bată monede în jurul anului 300 a.Chr.¹⁶. Cele mai noi studii asupra baterii emisiunilor monetare din Dionysopolis aparțin lui D. Draganov. În opinia sa, primele monede ce poartă numele orașului Dionysopolis au fost emise după moartea lui Lysimachos¹⁷. În realitate, numai faza principală a emiterii monedelor la Dionysopolis a avut loc după anul 281 a.Chr., deoarece nu există nici un motiv care să ne facă să credem că orașul nu ar fi bătut monede încă din secolul al IV-lea a.Chr. În secolul al IV-lea a.Chr. încep să fie bătute monedele de bronz aparținând Apolloniei Pontice¹⁸, Mesambriei¹⁹, Odessosului²⁰, Callatidei²¹, și

⁹ B. Pick, *op. cit.*, p. 126.

¹⁰ Ps. Scymnos.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Irina Šopova, *Kăm problema za kulta na Dionysos v Dionysopolis, Despre problema cultului lui Dionysos din Dionysopolis*, în *Bogovete na Ponta*, Sofia, 1998, p. 35.

¹³ O. Tafrali, *La cité pontique de Dionysopolis*, Paris, 1927, p.13.

¹⁴ Pomponius Mela, II 2, 22.

¹⁵ B. Pick, *op. cit.*, p. 126-127.

¹⁶ V. Canarache, *Monede autonome inedite din Dionysopolis și cronologia lor relativă*, în SCN, 1, 1957, p. 62, 68.

¹⁷ D. Draganov, *New coin types of Dionysopolis.*, p. 62.

¹⁸ A. Stefanova, *Njako problem na bronzovoto monetosečene na Apollonia Pontika*, în *Antična numizmatika v Bălgarija*, Sofia, 1982, p. 30.

¹⁹ I. Karayotov, *The coinage of Mesambria*, vol. I, *Silver and gold coins of Mesambria*, Sofia, 1994, p. 19.

²⁰ I. Lazarenko, *Beginnig and initial stades in the bronze coinage of Odessos* (în bulgară cu rezumat englez), în *Black Sea Civilizations - Problems of the Chronology. International symposium, Balchik, 1995, Dobrudža, 14-16, 1997-1999*, p. 51-64.

²¹ Steluța Gramaticu și V. Ioniță, *Les premières émissions monétaires de bronze de l'atelier de Callatis*, în AMV, 6, (sub tipar).

Histriei²². În acesată situație, absența baterii emisiunilor monetare la Dionysopolis până la moartea lui Lysimachos este destul de ciudată, deoarece toate polisurile situate Pontul Vestic au o evoluție politică și economică asemănătoare.

Care sunt cele mai timpurii monede la Dionysopolis și care este cronologia lor?

Baterea monedelor municipale se poate data relativ exact, numai dacă este legată de emisiunile monetare ale dinastiilor hellenistice. Datări destul de exacte ne pot furniza și tezaurele monetare care conțin emisiuni municipale și monede aparținând dinastiilor, contramărcile care sunt puse simultan pe monedele municipale cât și pe cele aparținând dinastiilor, diferite simboluri suplimentare și monograme folosite în același timp atât în emisiunile monedelor municipale cât și în cadrul emisiunilor²³ aparținând dinastiilor, și monedele surfrapate aparținând dinastiilor sau monedelor municipale datate²⁴. Datări exacte ne pot furniza și monumentele epigrafice datate sau izvoarele scrise, în care se amintesc în același timp numele dinastiilor și cel al cetățenilor care au fost magistrați monetari²⁵.

Cele mai multe monede dionysopolitane autonome se pot împărți în mai multe grupe tipologice, care sunt legate între ele în plan cronologic, prin intermediul unor magistrați comuni sau contramărci identice, cu care sunt contramărcate. Cronologia lor se poate urmări de la jumătatea secolului al III-lea a.Chr. până la jumătatea secolului I a.Chr. Există însă trei tipuri monetare, care se deosebesc de celelalte din punct de vedere al iconografiei, și desigur și din punct de vedere al cronologiei. Este vorba emisiunile monetare de tipul „cap de bărbat matur, cu părul lung și drept, barbă și mustăți, spre stânga/ΔΙ ciorchine de strugure”, „ΔΙ cap de Dionysos, spre dreapta/ călăreț cu mâna dreaptă ridicată în semn de salut, orientată spre stânga” și „kantharos/ciorchine de strugure cu vrej”.

Pentru prima dată o monedă de tipul „cap de bărbat în vârstă, cu părul lung, barbă și mustăți, spre stânga/ ΔΙ ciorchine de strugure” (fig. 1, 2) este descrisă de către N. Mušmov, dar din cauza lipsei inițialelor orașului, moneda este considerată a fi nu o monedă dionysopoliană, ci o monedă a unui dinast thrac și este atribuită lui Saratokos (cea de a doua jumătate a secolului al V-lea a.Chr.). În opinia lui N. Mušmov, pe aversul acestei monede este zugrăvit un cap de satyr bărbos²⁶. Aceiași monedă, este inclusă din nou ca monedă a lui Saratokos în cele două studii de sinteză asupra monetăriei thracice ale Jordankăi Jurukova. Autoarea acceptă, inițial, teza lui N. Mušmov, că pe aversul monedei descrise este reprezentat un satyr²⁷, dar mai târziu susține o altă ipoteză și anume că ar fi vorba de un portret aparținând lui Saratokos²⁸, când era în vârstă.

În anul 1993 D. Draganov prezintă în cadrul Simpozionului internațional de numismatică, care a avut loc la Dobrič, alte monede de acest tip, pe care se pot citi inițialele ΔΙ. El le atribuie corect monetăriei de la Dionysopolis, dar acceptă, că pe aversul lor este prezentat un cap de Pan²⁹.

²² Carmen Petolescu și C. Buzdugan, *Date noi privind tezaurul de monede histriene* descoperit la Fedești (jud. Vaslui), în CN, 7, 1996, p. 15-17.

²³ Pentru un astfel de exemplu de emisiuni de monede dionysopolitane vezi M. Mirčev, *De la question du lieu de frappe des monnaies scythes*, în INMV, 12, 1961, p.132.

²⁴ Pentru astfel de exemplu de emisiuni de monede dionysopolitane vezi S. Topalov, *Prinosi kăm proučvane kontramarkite na zapadnopontijskite gradove Apollonia, Mesambria i Odesos III-I v. pr. n. e.*, (*Contribuții la studierea contramărcilor din orașele vestice de pe țărmul Mării Negre - Apollonia, Mesambria și Odessos*), Sofia, 1997, p. 85-86; I Karajotov, *Bronze coins „Dionysosus - Grape cluster” of Messambria* (în bulgară cu rezumat englez), IMJIB, 21, 2005, p. 137, nr. 72-77, p. 142.

²⁵ Pentru un astfel de exemplu de emisiuni de monede dionysopolitane vezi monedele de tipul „capul lui Dionysos/Kybele pe tron”, cu numele magistratului Akornion (V. Canarache, *op. cit.*, p. 67, Pl. II, nr 43-44) și decretul dionysopolian în cinstea lui Akornion (IGBulg.I². No 13), care a fost preot al lui Dionysos, pe vremea când administratorul provinciei Caius Antonius Hybrida a intrat în Dionysopolis (62 î. Ch.), iar în anul 48 î. Ch. a avut o misiune diplomatică pe lângă regele get Burebista.

²⁶ N. Mušmov, *Les monnaies des rois thraces*, (în bulgară cu rezumat francez), în *Melanges B. Diakovitch. Annuaire Jubilaire de la Bibliothèque Nationale à Plovdiv*, Plovdiv, 1925, p. 207, 251, 257, Tab. I, 35.

²⁷ J. Jouroukova, *Coins of the Ancient Thracians*, Oxford, 1976, p. 71.

²⁸ Eadem, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli*, Sofia, 1992, p. 45-46, 227.

²⁹ D. Draganov, *New Coin types of Dionysopolis.*, p. 61, No 9.

Mai târziu, acest tip monetare dionysopolitane au fost analizat și de către S. Topalov, care a respins posibilitatea că pe ele să fie reprezentat Saratokos, dar repetă din nou opinia lui N. I. Mușmov: capul bărbatului în vârstă cu părul lung, drept, barbă lungă și mustăți, este capul lui satyr³⁰

Reprezentarea și legenda de pe reversul monedelor studiate, precum și zona în care aceste sunt întâlnite cel mai des, nu lasă nici o urmă de îndoială asupra monetăriei unde au fost bătute. Problematică rămâne însă descrierea imaginii imprimate pe avers. Însuși faptul că N. Mușmov și S. Topalov consideră că este vorba de un cap de satir, J. Jurukova consideră că este vorba de un cap uman (Saratokos), iar D. Draganov vede în reprezentare capul lui Pan, dovedește absența unei poziții categorice în legătură cu această problemă. Deoarece pe monede este reprezentat doar un cap, și nu un chip întreg, nu se poate spune cu siguranță dacă pe monedă este zugrăvit un personaj mitologic și care anume ar fi acela. Totuși există unele detalii, care permit susținerea ideii că imaginea aparține unui dintre însoțitorii lui Dionysos. În mitologia greacă Pan avea coarne și urechi de capră. Sub această înfățișare îl putem vedea și pe monedele de la Pantikapaion³¹. Semnul distinctiv al satirilor erau urechile de cal. La o cercetare mai atentă a aversului monedelor dionysopolitane, se observă că nu există nici un fel de coarne sau urechi animale. În afară de aceasta, în jurul imaginii lipsesc orice fel de simboluri sau atribute divine, pe baza cărora să se identifice capul, ca fiind capul unuia dintre zeii grecești sau a vreunui zeu local. Este evident că pe monede nu este reprezentat capul unuia dintre principalii zei greci, și nici a unui personaj din suita lor, ci este vorba de capul unui om, bărbat în vârstă, cu trăsături individualizate de portret și o coafură specifică. Acest om însă nu poate fi Saratokos, deoarece aceste monede din bronz dionysopolitane nu sunt de la sfârșitul secolului al V-lea a.Chr., perioadă care corespunde de fapt datării monedelor de argint din vremea lui Saratokos, și nu există nimic în comun între reprezentările de pe monedele lui Saratokos, unde este redat capul unui tânăr și reprezentările de pe monedele dionysopolitane, unde apare capul unui bătrân.

Cine ar putea fi bărbatul, al cărui cap este reprezentat pe monedele dionysopolitane?

Capul din monedele de bronz cercetate seamănă izbitor de puternic cu reprezentarea capului călărețului de pe drahmele regelui scit Ateas (fig. 3)³². Asemănarea este atât redarea părului lung, cu şuvița specifică deasupra frunții, dar și în trăsăturile caracteristice ale feței³³. Consider că acesta este însuși portretul regelui, deoarece reprezentarea aparține unui bărbat în vârstă, căci în opinia lui Lucian din Samosata, Ateas a murit într-o luptă purtată împotriva lui Philippos al II-lea, la vârsta de nouăzeci de ani³⁴.

Problema expansiunii scitice la sud de Dunăre, încă nu a fost explicată pe deplin. Nu se cunoaște momentul exact în care sciții au trecut fluviul Dunărea și au ocupat o parte din pământurile, care atunci se aflau sub controlul thracilor. Se presupune că acest fapt s-a întâmplat după moartea regelui odrid, regele Kotys I (anul 359 a.Chr.)³⁵.

Nu se știe nici până unde se întindea la sud, stăpânirea scită pe la jumătatea secolului al IV-lea a.Chr. Totuși există două elemente aproape sigure care ne permit să ne orientăm în delimitarea teritoriilor stăpânite de ei. Indiscutabil este faptul că împrejurimile Callatisului au fost încadrate în interiorul granițelor Regatului scit, deoarece în monetăria acestui oraș au fost emise monedele de argint cu numele lui Ateas³⁶. Incontestabil este de asemenea și faptul că Odessos a fost un teritoriu controlat de către geți, deoarece preoții geți au mers să poarte tratative cu Philippos al II-lea, când

³⁰ S. Topalov, *Were Bronze Coins Minted in the Name of Saratok in Thrace?* (în bulgară), în *Plemena i vladeteli ot zemite na Odriskoto carstvo i graničnite mu jugozapadni teritorii ot kraja na VI do sredata na IV v. pr. n. e. Prinosi kăm proučvane monetosečeneto i istorijata na drevna Trakia*, Sofia, 1998, p. 164-171.

³¹ A. N. Zograf, *Antichie moneti-Materiali i issledovanja po arheologii SSSR*, 16, Moscova-Leningrad, 1951, p. 245, Tab. LX-LXI.

³² V. A. Anohin, *Moneti Ateja*, în *Skifskie drevnosti*, Kiev, 1973, p. 20-41; A. Rogalski, *K voprosu o monetah skifskogo carja Ateja*, în *Numismatica i Sfragistika*, Kiev, 1974, p. 3-13; I. Lazareanko, *Notes on the History and Coinage*, p. 130-134.

³³ *Ibidem.*, p. 135.

³⁴ Lucian, *Longeav.* 10.

³⁵ T. V. Blavatskaia, *Zapadnopontiiskie goroda v VII-I vekah do našei eri*, Moscova, 1952, p. 80; p. I. Andruh, *Nižnedunajskaja Skifija v VI-načtale I v. do n.e.*, (rezumat în engleză), Zaporozhie, 1995, p. 74.

³⁶ A. Rogalski, *Au sujet de quelques monnaies antiques de la péninsule Balkanique, prétendues fausses* (în bulgară cu rezumat francez), *INMV*, 6, (21), 1970, p. 11; I. Lazarenko, *op. cit.*, p. , p. 132-134.

acesta a ajuns în împrejurimile orașului³⁷. Unde însă se afla de fapt granița dintre teritoriile controlate de către sciți și geți, este foarte greu să de spus. Totuși probabil că drept graniță le-a servit un râu sau un lanț muntos, care marca foarte clar teritoriile triburilor. În acest sens cea mai potrivită ar fi valea râului Batova (în antichitate Zyrras), care de câteva ori a fost folosită drept linie de graniță de-a lungul a diferite perioade de timp în cursul Antichității³⁸. Deoarece Dionysopolis rămâne la nord de acest râu, este logic să presupunem că era într-un teritoriu care se afla sub controlul regelui Ateas³⁹. Acest control însă nu credem că ar fi afectat orașul însuși, deoarece din studiul monedelor dionysopolitane rezultă faptul că pe ele sunt reprezentate emblema și inițialele orașului, care este o trăsătură caracteristică pentru monetăria autonomă.

Ateas este singurul stăpânitor scit din secolul al IV-lea a.Chr., de la care se cunosc monede. Acest fapt nu ne dă posibilitatea de a realiza o suprapunere între monedele care poartă numele lui și monedele altor regi sciți. Se poate însă realiza o paralelă cu monedele regilor contemporani lui, regii thraci. În secolul al IV-lea a.Chr. orașele vest-pontice și cele înconjurătoare, thracice și scitice, au fost într-o legătură strânsă cu Regatul Odryd. Este posibil ca moda baterii emisiunilor monetare din cadrul Regatului Odryd, să fi influențat alegerea tipurilor reprezentative, folosite pentru monedele lui Ateas. În sprijinul acestei ipoteze se poate invoca coincidența subiectului, temei alese, între tipurile monetare ale lui Ateas și cele ale regelui Odryd care conducea în aceeași perioadă, regele Kotys I (383/382-359 a.Chr.)⁴⁰. Pe monedele ambilor dinasti se remarcă reprezentarea suveranului în postură de călăreț, a unui cal în galop, spre stânga sau protome de cal, întoarse spre stânga și portrete de dinasti. Diferența este dată numai de metalul din care sunt bătute monedele care au reprezentări asemănătoare. Monedele lui Ateas care au pe avers reprezentat un călăreț sau cal sunt de argint, în timp ce monedele lui Kotys I sunt confecționate din bronz. În cazul monedelor ce ilustrează portrete se întâmplă exact pe invers. Monedele cu portretul regelui thrac sunt din argint, iar cele dionysopolitane, pentru care accept ideea că au reprezentat pe ele chipul lui Ateas, sunt confecționate din bronz. Merită să se observe: capetele ambilor dinasti sunt întoarse spre stânga. Acest detaliu este important pentru datarea monedelor de la Dionysopolis. În baterea monedelor thracice, la fel ca și în cadrul baterii emisiunilor monetare ale orașelor vest-pontice, este cunoscut un număr limitat de cazuri în care aversurile reprezentărilor de pe monede (în principal capete de zeiță și dinasti) sunt întoarse spre stânga. Acest fapt se observă în cadrul celei mai timpurii emisiuni, monede de argint din Mesambria, bătute în secolul al V-lea a.Chr.⁴¹, la o parte din monedele de argint și bronz din Apollonia Pontica din secolele VI-I a.Chr.⁴², la o parte din monedele dinastiilor Odryd, Hebryselmos (387-383 a.Chr.)⁴³ și Kotys I (383/382-359 a.Chr.)⁴⁴, la unele dintre monedele dinastului thrac cu nume incert, care începe cu inițialele ΦΙΑΗ, bătute după moartea lui Kersebleptos (359-340 a.Chr.)⁴⁵ și în cadrul unui număr mai mic de emisiuni monetare de bronz cu numele dinastiilor sciți Sariakes⁴⁶ și Ailos⁴⁷, bătute la Callatis în secolul al II-lea a.Chr. Cu toată prezența monedelor regale ale sciților, consider că obiceiul de a se transmite reprezentarea de pe aversul monedei orientată spre stânga, dispăre în Thracia după jumătatea secolului al IV-lea a.Chr.

³⁷ Iord. Get. 65.

³⁸ M. Mirchev, *Monuments épigraphiques latins du Litoral de la Mer Noire* (în bulgară cu rezumat francez), IADStalin (Varna), 9, 1953, p. 79; p. S. Torbatov, *The Defence System of the Late Roman Province of Scythia (the end of the 3rd-the 7th century A.D.)* (în bulgară cu rezumat englez), Veliko Tărnovo, 2002, p. 15.

³⁹ Vl. Iliescu, *The Scythians in Dobrudja and their relations with the native population*, în *Realations between the autochthonous population and the migratory populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 20.

⁴⁰ J. Jouroukova, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli.*, p. 234-237.

⁴¹ I. Karayotov, *The coinage of Mesambria.*, Pl. I, no 1.

⁴² S. Topalov, *Images and Inscription on Coins of Apollonia Pontica* (în bulgară cu rezumat englez), în *Anali*, 1998, 1-4, p. 31.

⁴³ J. Jouroukova, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli.*, p. 231-233.

⁴⁴ Ibeadem, p. 234-238.

⁴⁵ Ibeadem, p. 75; S. Topalov, *Coin Mintage of the Odris Rulers Sept I, Hebreselm, Cottis I and Kerseblept and some of the Coins from the Cities Ruled by them in the south Eastern Thrace Region* (în bulgară), în *Odriskoto carstvo i monetosečenetoto na gradovete ot Jugoiztočnite krajberežja na Trakja v kraj na 5 i pŕvata polovina na 4 v. p. n. e.*, Sofia, 2000, p. 52, 138-139, n 46.

⁴⁶ M. Manov, *An Unknown Variant of Bronze Coin of the Scythian King Sariakos* (în bulgară cu rezumat englez), în *Studia Numismatica*, Sofia, 1998, 3-4, p. 8-13.

⁴⁷ I. Lazarenko, *Antični i srednovekovni moneti ot Varna i Varnensko*, Varna, 2001, p. 11.

Acest fapt îmi dă dreptul să datez emisiunea de bronz de la Dionysopolis de tipul „Cap de bărbat în vârstă cu părul lung și drept și cu barbă (capul regelui Ateas), orientată spre stânga/ΔΙ un ciorchine de strugure” în jurul jumătății secolului al IV-lea înainte de Chr. Datarea pe care o propun nu este în contradicție cu metrologia acestor monede dionysopolitane. Diametrul exemplarelor monedelor publicate până în momentul de față este între 9 și 11 mm., iar greutatea lor este în jur de 1,10 grame. Aceste monede fac parte din cel mai mic nominal de bronz, emis în cadrul monetărilor orașelor vest-pontice. În secolul al IV-lea a.Chr. monede din acest nominal se bat la Odessos⁴⁸, Mesambria⁴⁹ și Apollonia Pontica⁵⁰.

În anul 1997 D. Draganov, a publicat trei monede aparținând orașului Dionysopolis de tipul ΔΙ capul lui Dionysos, spre dreapta / călăreț cu mâna dreaptă ridicată în semn de salut, spre stânga”. Două dintre aceste monede sunt contramarcate în același timp pe ambele părți cu tipul de contramarcă „strugure și vrej” (?) și „vas cu două toarte (amforă)”. În opinia lui D. Draganov aceste monede sunt mai degrabă niște monede autonome, decât monede regale, și din cauza stilului lor bun trebuie să fie datate la sfârșitul secolului al III-lea-prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr.⁵¹ Din cauza faptului că această datare generală se bazează doar pe „stilul foarte bun de gravare al ștanțelor monetare”, se impune să se caute alte criterii de datare al monedelor dionysopolitane care au reprezentate pe revers un călăreț. Din cauza lipsei de date despre mediul arheologic în care au fost descoperite, cele mai sigure puncte de orientare pentru datarea lor pot fi oferite de reprezentările, legendele și datele metrologice.

În afară de monedele deja publicate, am avut posibilitatea să văd încă opt asemenea exemplare, care se păstrează în colecțiile Muzeului de Arheologie din Varna, (fig. 4, 5), la Muzeul Regional din Șumen⁵², Societății Americane de Numismatică⁵³, și în cadrul unor colecții private. Pe cele mai multe dintre ele se observă că pe cal în spatele călărețului este desenat un gorythos (teacă pentru arc) cu un arc în el. Această completare la iconografia călărețului este importantă pentru determinarea lui corectă. Apariția gorythului, precum și mâna ridicată în semn de salut a călărețului, arată că pe reversul acestor monede dionysopolitane este reprezentat un om, și nu un zeu. La aceiași concluzie ne duce și caracterul deosebit al emisiunii monetare. Pe parcursul întregii epoci elenistice la Dionysopolis nu au fost emise alte monede care să înfățișeze un călăreț. Reprezentarea unui rege cavaler nu se cunoaște pe monedele lui Sariares, Kanites, Charaspes, Tanusa, Ailos și Akrosas, din această cauză putem spune cu siguranță, că pe monedele dionysopolitane nu este reprezentat nici unul dintre cei șase regi sciți enumerați mai sus. De fapt, tocmai această imagine a suveranului călare este motivul cel mai întemeiat ca să nu accept datarea pe care o propune D. Draganov, pentru acest tip monetare dionysopolitane.

Aproape toate monedele thracice și scitice care reprezintă suveranului călare sunt bătute la jumătatea secolului al V-lea și jumătatea secolului al III-lea a.Chr. Dintre regii thraci în postura de călăreți sunt reprezentați Sparatokos (c. 445- c. 435 a.Chr.), Seuthes I (c. 424- c. 408 a.Chr.), Kotys I (383-359 a.Chr.), Seuthes al III-lea (c. 320- c. 295 a.Chr.), Lysimachos (323-281 a.Chr.) (în emisiunile monetare timpurii de la Philippos al II-lea și tipul Alexandros al III-lea), Roigos (începutul secolului al III-lea a.Chr.) și Skotokos (jumătatea secolului al III-lea a.Chr.)⁵⁴. Singurele excepții sunt

⁴⁸ Idem, *Beginning and Initial Stades.*, p. 54.

⁴⁹ S. Topalov, *Mesambria Pontica. Contribution to the study the Coin Minting of the City 5th-1st c. B.C.*, (în bulgară cu rezumat englez), Sofia, 1995, p. 19.

⁵⁰ Idem, p. 18.

⁵¹ D. Draganov, *New Bronze Coin type.*, p. 54-56.

⁵² Mulțumesc dr. Zenia Žekova, care mi-a pus la dispoziție o fotografie a unei monede din fondul numismatic al Muzeului regional de istorie Șumen.

⁵³ În anul 2000 Dr. Elena Stolyarik, Collection manager la American Numismatic Society, mi-a trimis o fotografie a monedei din colecția ANS, care era descrisă ca o monedă aparținând regelui trac Skotokos. În opinia Dr. Stolyarik, moneda nu era datată corect. Ea se gândea că este emisă cel mai probabil în sec. al IV-lea a. Chr. în regiunea noastră (presupun că are în vedere Dobrogea). Nu știu dacă după aceea moneda a fost publicată și cum am fost interpretată reprezentarea de pe revers.

⁵⁴ Despre monedele acestor regi, precum și discuțiile care se duc în jurul acestor datări vezi J. Jurukova, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli.*; S. Topalov, *Plemena i vladeteli ot zemite na Odriskoto carstvo.*; K. Dimitrov, *Antique Coins from Seuthopolis* (în bulgară cu rezumat englez), în *Seuthopolis*, vol. 2. Sofia, 1984; D. Draganov, *The Coinage of Cayble* (în bulgară cu rezumat englez), Sofia, 1993, p. 25-42; S. Topalov, *Contribution to the Study of the Coinage and History in the Lands of*

monedele lui Mostid (128-87 a.Chr.)⁵⁵ și ale lui Kotys și Reskuporis, care cel mai probabil sunt din secolul I a.Chr.⁵⁶.

Monede cu reprezentări de călăreți de la regii sciți și geți în Dobrogea sunt numai cele ale lui Ateas și Moskonos⁵⁷.

Pe o lamelă de bronz care are o formă dreptunghiulară, se poate vedea imaginea a încă dinast călare. Legende din jurul călărețului (**ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΙΡΜΟΥ**) explică faptul că este vorba de regele Sirmos. Cu toate că acest monument extraordinar de interesant este descoperit la nord de fluviul Dunărea, autorii ei o leagă de renumitul conducător tribal Sirmos cunoscut din lucrările lui Arian⁵⁸ și Strabon⁵⁹, care în anul 335 a.Chr. s-a împotrivit lui Alexandru al III-lea Macedoneanul⁶⁰. Dacă datarea este corectă, acesta este cel mai timpuriu monument elenistic, în care un conducător thrac (în cazul de față tryball) se autointitulează *basileus*.

Dintre toți regii thraci, geți și sciți enumerați mai sus, doar pentru Kotys I, Ateas, Moskonos și Lysimachos se poate presupune, că au avut control asupra pământurilor din jurul Dionysopolisului, dar în postura de cavaler în galop spre stânga, în spatele căruia se află un gorythos este zugrăvit doar Ateas. Monedele lui din argint (didrahme sau stateri) sunt bătute în alt oraș vest-pontic, Callatis. Din această cauză consider că acel călăreț reprezentat pe monedele la Dionysopolis este regele scit Ateas.

Legenda de pe monedele dionysopolitane cu reprezentarea dinastului – cavaler este de asemenea în afara regulei. El nu este zugrăvit pe revers, după cum era practica obișnuită, ci pe avers. Gravorul se pare că a luat în calcul posibilitatea ca literele **ΔΙ** să poată fi tălmăcite ca o parte din numele călărețului (după asemănarea prescurtării numele dinastilor înscrise pe aversurile monedelor regale macedonene și thracice) și din această cauză l-a scris deasupra capului lui Dionysos. Scrierea doar a primelor două litere din numele lui Dionysopolis se întâlnește foarte rar pe monede. Din cele patruzeci de tipuri monetare autonome cunoscute, doar o singură dată mai este folosită prescurtarea **ΔΙ**. Aceasta este emisiunea monetară în care pe aversul monedelor este zugrăvit capul bărbatului în vârstă, despre care a fost vorba mai sus. Din această cauză consider că monedele la Dionysopolis de tipul „cap de bărbat în vârstă cu părul lung, drept, barbă și mustăți (regele Ateas), spre stânga / **ΔΙ** ciorchine de strugure” și **ΔΙ** cap de Dionysos, spre dreapta/călăreț (regele Ateas) cu mâna ridicată în semn de salut, spre stânga” au fost emise în același timp. Ele au fost bătute în două nominaluri, care se află într-un raport ponderal de 1 la 4⁶¹. Dacă acceptăm ideea că unitatea cea mai mică de măsură pentru monedele de bronz este un obol, cele două emisiuni ar trebui să fie definite ca fiind chalkous și tetrachalkous.

Eastern Thrace from the end of the 4th c. B.C. to the end of the 3rd c. B.C., (în bulgară), Sofia, 2001 (2000). Pentru emisiunile timpurii ale lui Lysimachos vezi de asemenea D. Draganov, *The Coinage of the Macedonian Kings, Part II: From Philip Arrhidaeus to Perseus* (în bulgară), Jambol, 2001, p. 61-63, 170-173; no 662-670.

⁵⁵ N. Mušmov, *Les monnaies des rois thraces*, Tab. VII, 173.

⁵⁶ Despre diversele opinii care se referă la datarea monedelor lui Kotys și Reskuporis vezi J. Jurukova, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli*, p. 153-157; L. Lazarov, *Sur le monnayage d'Adaeos* (în bulgară cu rezumat francez), în *Studia Numismatica*, 1996, 2, p. 70, note 137; I. Karayotov, *Les rois thraces de Bizia et le littoral Ouestpontique*, în *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology. Thrace and the Aegean*, Sofia-Jambol, 25-29 September 2000, vol. I. Sofia, 2002, p. 433; A. Kojčev, *The Coinage with a Legend **ΟΔΡΟΣΩΝ** and the Rulers of the Odrysian, Astian, Cenian and Sapeian Dynasties during the 2nd-1st Centuries BC* (în bulgară), în *Numismatica Bulgarica*, 2, 2003, 1, p. 41-42.

⁵⁷ C. Preda, *Monede de un tip necunoscut provenind din Dobrogea*, în *SCIV*, 15, 3, p. 401-410; R. Ocheșeanu, *Monedele basileului Moskon aflate în colecțiile Muzeului de Arheologie Constanța*, în *Pontica*, 3, 1970, p. 125-129. În anul 2003 mi-a fost arătată o monedă a lui Moskon. Această monedă a fost cumpărată la Șumen, dar foarte probabil a fost descoperită în sudul Dobrogei.

⁵⁸ Arian, *Anabasis Alexandrou*, I, 1, 2, 1-3; I, 1, 4, 6.

⁵⁹ Strabo, *Geographia*, VII, 3,8.

⁶⁰ N. Ursulescu, Ș. Tofan, *O atestare epigrafică a regelui Sirmos*, în *Thraco-Dacica*, 22, 2001, 1-2, p. 21-32.

⁶¹ Greutatea monedelor dionysopolitane publicate și care sunt foarte bine conservate de tipul „capul unui bărbat în vârstă, cu părul lung și drept, barbă și mustăți (regele Ateas), la stânga **ΔΙ** ciorchine” sunt de peste 1 g, ajungând la 1,24 g. Pentru acestea vezi D. Draganov, *New Coin types of Dionysopolis*, în *Thracia Pontica*, Series VI. 2. *In honorem Mihaili Lazarov*, 2003, p. 84, No 8; S. Topalov, *Were Bronze Coins Minted in the Name of Saratok in Thrace?*, p. 168-170; I. Lazarenko, *Notes on the History and Coinage*, p. 134. Greutatea monedelor dionysopolitane de tipul „**ΔΙ** cap lui Dionysos, spre dreapta / cavaler (regele Ateas) cu mâna ridicată în semn de salut, spre stânga” sunt între 4 și 5 g. Pentru ele vezi D. Draganov, *New Bronze Coin type*, p. 54. Monedele din colecția de numismatică a Muzeului de Arheologie Varna, care cântăresc 4,37 g și 4,15 g.

Probleme importante ridică și contramărcile care sunt aplicate pe monedele din dionysopolie cu călărețul. În realitate acestea nu sunt contramărci, deoarece există și un alt exemplu despre folosirea simultană a două poinsoane contramărcate cu un diametru foarte mare, care distrug de-a dreptul imaginile originale redată pe cele două laturi ale nucleului, imaginea rămânând necunoscută⁶². Dimensiunile și modul lor de aranjare arată că, în cazul de față nu este vorba de contramărci, ci de surfrapare⁶³. Am observat că imaginea ciorchinului de vie se află într-un cerc perlat, în timp ce amfora (sau cantharosul) este în afara cadrului, adică ștanța pentru el a avut dimensiunile nucleului monedei. Este evident că nu a fost folosit un instrument asemănător cu bulotirionul, după cum presupune D. Draganov⁶⁴, ci s-a aplicat metoda de batere a monedelor cu o ștanță monetară de revers și avers. Pe ștanța mobilă de sus a fost gravată cu un ciorchine de strugure, iar în partea de jos a ștanței fixe - vasul cu două toarte. Din cauza dimensiunii mai mici a ștanței monetare aplicate pe revers, imaginea călărețului nu a fost ștearsă definitiv, și de asemenea nu a putut să acopere prea bine suprafața monedei și din această cauză amfora sau cantarosul s-a întipărit numai pe centrul imaginii inițiale de pe monedă, fără să deterioreze partea periferică a capului lui Dionysos. Surfrapărilor au fost supuse numai monedele de tipul “ΔI capul lui Dionysos, spre dreapta / călăreț (regele Ateas) cu mâna ridicată în semn de salut, spre stânga.” Surfraparea a fost făcută la Dionysopolis, deoarece au fost folosite reprezentări, care repetă cu exactitate desenul monedelor dionysopolitane de tipul “cantaros / ciorchine de strugure cu vrej” (fig. 6)⁶⁵.

Se pot emite două ipoteze despre motivele care au dus la rebaterea acestor monede dionysopolitane de tipul celor care au aparținut dinaștilor. Prima ipoteză spune că după moartea regelui Ateas, la Dionysopolis au fost rebătute monedele pentru a se șterge amintirea unei eventuale dependențe a polisului de regele scit. Cea de a doua ipoteză spune că o mare parte dintre aceste monede (în jur de 50%), cu toate că fuseseră bătute, încă nu fuseseră puse în circulație, atunci când, pe neașteptate, regele Ateas a murit⁶⁶. O asemenea derulare a evenimentelor a făcut inutilă baterea lor, și din această cauză au fost reconvertite într-o monedă de tip nou, sau într-una de tip dionysopolian deja în uz. Dacă acceptăm cea de a doua versiune putem data cu o foarte mare exactitate măcar una (dacă nu chiar două) emisiuni dionysopoliane cu chipul regelui Ateas. Deoarece se știe că el a murit în primăvara anului 339 a.Chr.⁶⁷, atunci baterea și surfraparea acestor monede de asemenea va trebuie să fie datată în prima jumătate a anului 339 a.Chr.

În momentul de față nu se poate spune care dintre monedele de tip “cantharos / ciorchine de strugure cu vrej” și “ΔI cap de Dionysos, spre dreapta / călăreț (regele Ateas) cu mâna ridicată în semn de salut, spre stânga”, ar fi cele mai timpurii monede dionysopolitane autonome.

Din studiile efectuate și din observații trebuie să acceptăm ideea că polisul grecesc Krounoi și-a schimbat numele la Dionysopolis cel mai târziu în prima jumătate a secolului al IV-lea a.Chr., iar emisiunile monetare ale orașului au început să fie bătute în jurul mijlocului secolului al IV-lea a.Chr. cu cele două emisiuni monetare de bronz pentru regele scit Ateas sau cu o emisiune autonomă fără legendă.

Prescurtări:

AMV - Acta musei Varnaensis, Varna

IGBulg. I² - G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Vol. I, *Inscriptiones orae Ponti Euxini*, Serdicae, 1970.

⁶² D. Draganov, *New Bronze Coin type.*, p.55.

⁶³ O surfrapare de acest gen, care este asemănătoare contramărcilor, este cunoscută și la emisiunile de la Olbia. Pentru această exemplificare vezi A. N. Zograf, *op. cit.*, p. 135, Tab. XXXIII, 11 și N. A. Frolova, M. G. Abramzon, *Moneti Olvii v sobranii Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeja. Katalog*, Moscova, 2005, p. 130-135; 140 –141, Tab. 76-79; 83- 84.

⁶⁴ D. Draganov, *New Bronze Coin Type.*, p. 55.

⁶⁵ Monedele de acest tip au de asemenea greutatea și diametrul asemănător cu cel al monedelor cu călăreț. Pentru ele vezi D. Draganov, *New Coin Types of Dionysopolis.*, p. 84, no. 9; p. 87, no 9.

⁶⁶ K. Jordanov, *Political Relations Between Macedonia and the Thracian States (359-281 B. C.)*, (în bulgară cu rezumat englez), în *Studia Thracica*, 7, 1998, p. 82-85.

⁶⁷ *Ibidem*.

Fig. 1

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 6